

Om met de laatste te beginnen: als het maatschappelijk leven van het volk nog op zeer lagen trap staat en nog weinig ontwikkeld is en dus allerlei organen voor de levensuiting der maatschappij mist, zal de Staat moeten optreden en bijna alles zelf moeten doen. Tegelijk moet hij evenwel de energie der onderdanen prikkelen om zelf de hand aan den ploeg te slaan, beziel met de begeerte om zich terug te trekken, zoodra dit door anderen wordt begeerd. Naar gelang in de maatschappij de veerkracht der burgers ontwaakt, zal de overheid steeds meer van abnormalen arbeid worden ontlast. En goed zal het dan pas zijn, indien de veerkracht der burgerij, naar alle zijden uitgebroken, voor den staat de mogelijkheid schept om niets extra's te doen, maar zich uitsluitend te bepalen „tot het onder den ploeg brengen van den hem zelf toebedeelde akker“. En eenmaal zoo ver gekomen, is de Regeering gehouden, zich bij de oefening van haar gezag naar de eigenaardigheid der maatschappij, zooveel de eisch des rechts toelaat te schikken.³⁸⁾

Wat de normale taak der Overheid t.a.v. de verschillende levenskringen betreft: ze moet waken, dat organisatiën en personen (die ook een „sovereiniteit in eigen kring“ bezitten) hun grenzen niet overschrijden en anderen zodoende benadeelen. De overheid moet den indringer terugdringen. Of ook, indien de eene levenskring slechts doet wat de andere ongedaan en ongebruikt liet, door regeling tegen wanorde te waken. Daarnaast heeft zij de roeping ook de enkele individuen, en het zwakke in die kringen tegen misbruik van overmacht te beveiligen. Bovendien moet zij allen saam dwingen tot het praesteren van persoonlijke en geldelijke lasten tot instandhouding van de natuurlijke eenheid in den Staat.³⁹⁾

De beslissing in deze aangelegenheid kan niet aan het eigen inzicht en dus aan de willekeur der Overheid worden overgelaten. Alleen de wet kan hier elks recht uitwijzen. De wet, die met gemeen overleg met het volk in al zijn organen en kringen is vastgesteld. Met name het recht der burgerij om over eigen buidel te beschikken moet de machtsoverschrijding der overheid tegengaan. In dezen stand van zaken nu ligt het uitgangspunt voor die samenwerking van de soevereiniteit der Overheid met de soevereiniteit in de maatschappelijke kringen. „Zoodra deze verhouding tusschen de staatkundige soevereiniteit en de eischen van het maatschappelijk leven met soevereiniteit in eigen kring beschreven worden, heeft men een Constitutie, een Magna Charta of Privilegie“. Maar nog eens: in een grondwet worden die rechten en vrijheden van personen en levenskringen, die „sovereiniteit in eigen kring“ niet geschapen, niet geschonken, maar alleen beschreven, gecodificeerd. Ze waren er — nu worden ze beschreven en in onderlinge samenwerking bindend vastgesteld.⁴⁰⁾

Op deze plaats moet ook ter sprake komen het verschil tusschen den aard van het staatsgezag, zooals dat in een overheid belichaamd is en van het gezag zooals het in de andere levenskringen geldt. Op verschillende manieren teekent Dr. Kuyper dit onderscheid.

In zijn „Ons Program“ wijst hij er b.v. in het hoofdstuk over „Het Gezag“ op, dat op staatkundig terrein naar Gods bedoeling de macht met bewustheid en door opzettelijke wilsuiting wordt uitgeoefend, terwijl op elk ander terrein dit gezag onbewust heerscht.

„Een Rafaël oefende evenzeer soverain gezag uit als een Bismarck thans, maar met dit zeer aanmerkelijk verschil, dat Rafaël dit onbewust en van zelf, en Bismarck slechts door een opzettelijke daad doet.“

Op elk ander terrein des levens oefent men slechts gezag door de ordeningen Gods onbewust te laten werken en er zelf een schakel in te zijn; maar op staatkundig terrein is de Soverein zelf bekleed met de wetgevende, d.i. rechtsbepalende macht en komt het hem toe, het aldus vastgestelde recht, als eenig geldende recht, met den sterken arm te handhaven.⁴¹⁾

Een andere onderscheiding vinden we in het hoofdstuk: „Etat athée“. ⁴²⁾ Kuyper betoogt daar (we zeen er boven reeds op) dat de staat een organisatie is naast en niet boven andere. Alle organisaties door Gods scheppingsvermogen te voorschijn geroepen ontvingen de hun toekomende macht van God. En dan gaat Kuyper aldus verder:

„Slechts hierdoor is de Staat van alle deze overige organisatiën onderscheiden, dat alleen de overheid een publieke macht heeft, terwijl alle overige organisatiën, op zich zelve, van private natuur zijn.“

Van dit onderscheid zegt Kuyper daar „dat alleen de overheid de macht ontving om en de organisatiën, en dus ook de personen, bij geschil over recht, tot wat haar voorkomt recht te zijn, desnoods met geweld van den sterken arm en, moet het, met het zwaard te dwingen; en levens, — en hier vooral lette men op — de verplichting ontving, om zooveel mogelijk voor deze organisatiën en personen in te springen, waar deze hun natuurlijke levensstaak geheel of ten deele ongedaan mochten laten.“⁴³⁾

Op die macht der Overheid om het zwaard te voeren wijst Kuyper ook in zijn bekende rede over het thema, dat ons bezig houdt. „Hoogsteek dus deze Staatssovereiniteit, als macht die den enkelen beschermt en de onderlinge rechtsverhouding der zichtbare levenskringen bepaalt, door recht tot bevelen boven deze alle uit.“ „De Staat is nu eenmaal de oppermachtige op aarde.“⁴⁴⁾ „De Staat is dies de kring der kringen, die alleen onder alle extensief (men lette vooral op dit woord, binnen de kringen heeft de Staat geen bevoegdheid in normale verhoudingen. C. V.) geheel ons menschelek leven omvat.“⁴⁵⁾

In zijn lezing over „Het Calvinisme en de Staatkunde“ ⁴⁶⁾ gebruikt Kuyper de onderscheiding „organisch-mechanisch“ in dit verband. Het leven der maatschappij is „organisch“. Dit komt omdat het regelrecht uit de schepping opkomt.

Het scheppingsleven als in gezin, wetenschap enz. wordt gevonden, ontwikkelt zich vanzelf evenals de twijgen aan de plant. En wel heeft de zonde storend op die ontwikkeling ingewerkt, maar de „gemeene gratie“ stuift die noodlottige doorwerking der zonde.

Geheel anders is het met de overheden. Een overheid is „geen natuurlijk hoofd dat organisch uit het volkslichaam is uitgegroeid, maar een mechanisch hoofd, dat van buiten op den volksromp is opgezet. Een redmiddel voor den ontstane misstand. Een stok bij de plant aangebracht om haar overeind te doen staan, daar ze anders, tengevolge van haar innerlijke verzwakking, op den grond zou neerslaan. Het hoofdkenmerk nu van deze Overheid ligt in het recht over leven en dood. Ze draagt als attribuut, volgens apostolisch getuigenis het zwaard, en dat zwaard heeft drieërlei beduidenis. Het is het zwaard der gerechtigheid, om den misdadiger aan den lijve te straffen. Het is het zwaard van den oorlog om de eer en het recht en het belang van den Staat tegen den vijand te verweren. En het is het zwaard van de orde, om binnenslands gewelddadig verzet te keer te gaan.“⁴⁷⁾

Kort gezegd: „In de gezagssfeer van den Staat dwingt ze (de soevereiniteit n.l. C. V.) mechanisch, d.i. uitwendig met den sterken arm; in de gezagssfeer van het maatschappelijk leven dwingt ze organisch, d.i. door moreel en inherent overwicht. En terwijl beide alzoo met een eigen karakter tegen elkander overstaan, vertoont het huisgezin alleen een vermenging van beide. Goede ouders heerschen moreel, maar handhaven ook in het uiterste geval de tucht.“⁴⁸⁾

De zwaarmacht, die alleen aan de soevereiniteit in den Staatskring toekomt, maakt de Staat zoo gevaarlijk voor de overige kringen. De Staat kan met geweld dwingen!

Toch meene men niet dat de overige kringen weerloos zijn! De Staat kan niets zonder de personen! En in wat voor richting hij gaat, hangt voor een groot deel af van de begrippen die heerschen, van het rechtsgevoel in de consciëntie, van de trouw en de eerlijkheid der publieke opinie. Daarom moet de publieke opinie worden gevormd op lagere en hogere scholen. Het moet aan het opkomend geslacht worden ingeprent, dat het recht der levenskringen bestaat en heilig is, wijl aan Gods ordinantie ontleend. Aan deze begrippen moet heerschappij worden hergeven in gesprek en geschrift. En als aldus in de consciëntie dat recht der kringen onwrikbaar vast ligt, dan zal die consciëntie een onneembaar bolwerk zijn tegen het despotisme van iedere staatsalmacht.⁴⁹⁾

Wat is alzoo een soveraine kring?

Het is uit het bovenstaande duidelijk, dat de visie op de „sovereiniteit in eigen kring“ voor een groot deel is geboren in de worsteling met de staatsalmacht. De term duidt dan ook vóór alles aan een staatsrechtelijk begrip. De uitdrukking duidt immers vóór alles een werkelijkheid

aan, zooals die in de verhouding tot den Staat optreedt en als zoodanig in het Staatsrecht moet besproken worden. Kuyper spreekt dan ook van „sovereiniteit in eigen kring“ als van een rechts-term, het is een „Staatsrechtelijk credo“. Hij voegt er dan bij — dit even terloops — dat de formule niet van hem maar van Groen van Prinsterer afkomstig is.⁵⁰⁾

Toch zou het zeer oppervlakkig zijn, hierbij te blijven staan. Wie in Kuypers leer in dezen niet meer zou zien dan de tekening van een juridische figuur, geeft blijk van wel zeer weinig doorgronding te zijn in Kuypers beschouwingen over deze kwestie.

Op allerlei wijze blijkt overduidelijk, dat Kuyper met zijn leer der soveraine levenskringen veel meer bedoelde, dan iets dat alleen bij de afbakening der staatsgrenzen van belang zou zijn. Kuyper geeft hier een beschouwing, die het gansche leven van Gods geschapen wereld betreft!

Als we nader gaan ontleiden, wat Kuyper onder de soveraine kringen verstond, zal ons dit duidelijk worden.

Vooraf is het goed na te gaan, wat Dr. Kuyper zooal als „kring met eigen soevereiniteit“ ziet en noemt. Dit nagaan is een moeilijk werk, omdat Kuyper ten aanzien van deze kwestie zich zelf niet steeds gelijk blijft.

Nemen we b.v. een der laatste studies van zijn hand over ons onderwerp, n.l. die te vinden is in „Het Calvinisme“ ⁵¹⁾, dan blijkt, dat Kuyper daar den term „sovereiniteit in eigen kring“ uitsluitend bezigt voor wat hij op die plaats noemt: de maatschappelijke kringen. Reeds aanstonds bij het begin der rede, waarin hij over deze dingen spreekt, zegt Kuyper, dat er drieërlei afgeleide soevereiniteit op aarde is, n.l. 1o. de soevereiniteit in den Staat, 2o. de soevereiniteit in de kringen van het volksleven, en 3o. de soevereiniteit in Christus' kerk op aarde.

En later vinden we nog uitspraken als deze: „Zóóveel over de Sovereiniteit in den Staat; komen we thans tot de Sovereiniteit in eigen kring“. En naast deze beide soorten soevereiniteit plaatst hij de soevereiniteit in de kerk: „de Overheid ontving slechts een beperkte taak, die door de sovereiniteit in eigen kring en niet het minst door de sovereiniteit van Christus in Zijn kerk, begrensd wordt.“

Op alle andere plaatsen evenwel, waar Kuyper kringen met „sovereiniteit in eigen kring“ opsomt, rekent hij de kerk daar ook onder! Terwijl in de bekende inwijdingsrede ook van den Staat nadrukkelijk gezegd wordt, dat hij „sovereiniteit in eigen kring“ bezit.⁵²⁾

Nergens geeft Kuyper bovendien een opsomming van soveraine levenskringen, die den indruk maakt van een volledige te willen zijn.

Kuyper noemt wel telkens een aantal, als hij over de sovereiniteit in eigen kring spreekt, maar hij laat steeds duidelijk merken, dat er z.i. nog veel meer kringen zijn dan de genoemde. In zeker wel wat al te sterk oratorische overdrijving, roept hij bij de opening der Vrije Universiteit zijn hoorders zelfs toe, dat ze toch erkennen zullen „dat er, zoo talloos als de starrenbeelden aan het firmament, allerlei kringen in het leven bestaan!“⁵³⁾

We vinden in den loop der jaren, in verschillende publicaties de volgende kringen wel name genoemd: huisgezin; familie; stad (dorp, vlok, gemeente); provincie; kerk; wetenschap (school, universiteit); kunst (kunstacademie); het paedagogische leven; landbouw; nijverheid; handel; scheepvaart; (deze laatste vier ook samengevat onder: bedrijf); barmhartigheid. Maar naast deze alle noemt Kuyper ook nadrukkelijk de persoon en in die persoon dan weer zijn denken, zijn consciëntie⁵⁴⁾ en zijn geloof (het geloof is zelfs „de diepste spil waar alle Sovereiniteit in eigen kring op rust“).⁵⁵⁾ Ook zoo zijn we er nog niet, want we treffen als eigen kringen ook nog aan de (wel wat ondefinieerbare) maatschappij en zelfs „de natuur“!⁵⁶⁾ En alsof de veelkleurigheid nog niet groot genoeg is, hooren we Kuyper een pleidooi houden hiervoor, dat ook het „Gereformeerde beginsel“ een „sovereiniteit in eigen kring bezit“. Aan de verdediging van deze stelling wijdt

50) Zie: S. i. e. kr., p. 16, 17. Kuyper zegt dit ook in: *Ons Program*, p. 300. Ik herinner mij niet deze uitdrukking letterlijk bij Groen te hebben gevonden. Tijd om dit na te gaan heb ik niet. Wel vinden we bij Groen een uitspraak als deze: „Omtrent het punt, in dezen brief door Gunning vermeld (n.l. de verhouding van Kerk en Staat C.V.), ben ik mede orthodox-discipel van Calvin, op grond der H. Schrift. Een citaat uit een mijner adviezen (3 Dec. 1851) zij mij, ten bewijze, vergun.“

51) Men hoort veel gewagen van *scheiding van Kerk en Staat*. KERK EN STAAT ZIJN ONAFHANKELIJK IN EIGEN KRING, ZODAT NOCH DE KERK ONDERWORPEN ZIJ AAN DEN STAAT, NOCH DE STAAT AAN DE KERK.“ Ned. Ged. III, p. 40. Adviezen II, 1857, p. 268.

52) De volgende citaten zijn te vinden op p. 68, 79, 93.

53) p. 13. Vgl.: *Ons Program*, p. 300; „maar in dat rijk is een andere de levenskring van den Staat“.

54) S. i. e. kr., p. 11.

55) Wat de kring van den persoon betreft, zie men nog: *Het Calvinisme*, p. 94; „Reeds in het tweede gedeelte van deze lezing wees ik er op, dat de ontwikkelde mensch ook een persoonlijke levenssfeer bezit, met soevereiniteit in eigen kring.“ De consciëntie wordt op de eene plaats (*Ons Program*, met bijlagen, p. 161) naast de soveraine levenskringen genoemd, op een andere plaats er toe gerekend. (p. 1149).

56) S. i. e. kr., p. 15, vgl. p. 12, 28.

57) Zie voor deze drie resp.: S. i. e. kr., p. 11; *Ons Program*, p. 215 en S. i. e. kr., p. 11.

38) *Ons Program* enz., p. 199/200, 216, 301/2; *Het Sociale Vraagstuk* enz., p. 77, noot 102.

39) *Ons Program*, p. 200/1; *Het Sociale Vraagstuk* enz., p. 40; *Het Calvinisme*, p. 85.

40) *Ons Program*, p. 199, 300 v.; *De Gemeene Gratie*, III, p. 91; *Het Calvinisme*, p. 82/85.

Over de verhouding van de „sovereiniteit in eigen kring“ en „Constitutie“ zou nog heel veel te zeggen zijn. Kuyper betoogt, dat een echte Constitutie en dus een zuiver constitutionele regering alleen mogelijk is, waar het recht der eigen kringen wordt erkend. Men leze de schitterende serie artikelen „Constitutioneel“ in „*Ons Program*“ enz., p. 298 v.

41) *Ons Program*, p. 71. Deze onderscheiding gaat niet overal op. Men denke aan het gezag der ouders in het gezin en van het hoofd in een bedrijf, dat is wel degelijk bewust. Kuyper corrigeert zichzelf dan ook in dezen. Men zie beneden.

42) *Ons Program*, p. 199.

43) Uitvoeriger op deze kwestie ingaan, waag ik niet. Dat zou beteekenen een gaan op het voor een loek zeer doornige veld der juridische onderscheidingen. Men zie hierover ook: *Ons Program*, p. 749 v.v.

44) S. i. e. kr., p. 12, 20.

45) Idem, p. 19.

46) *Het Calvinisme*, p. 67 v.v.

47) Idem, p. 79.

48) Idem, p. 82. Kuyper onderscheidt ook nog tusschen een patria potestas (vaderlijke macht) in de schepping gegrond en een potestas magistratus (heerlijke macht) gegrond in de Gemeene Gratie. *Locus de Magistratu*, p. 171 v.v.

49) *Ons Program*, p. 216.

Kuyper zel

20 Oct. 188

Zoo is el met den n bij: leven gezin, gem voorts kr: mogens (sonen als zelfs begi beginselen teit). En om eens alles zeer rekbaa

Uit deze

het woord streng-wete beheerschte heeft gegevi resultaat v geniale intu

Dat blijk

op letten, c

indeeling d

van elkand

De eerste

onderschei

gen. „In d

voor de es

soon. 55)

gezin, een

stad of

vincie. Ill

kring, die é

meer perso

omvatten.

„De twe

persoon de

uiting, en

godsdienst

universiteit

voor de v

bouw, voo

haar versp

De tweed

nisme“, va

principe is

teit in eige

de persoon

het genie e

de corpora

genootschap

van het ge

gemeentelij

Ook hier

verdelinger

De kringen z

Wij zullen

aardige der

houden we

zelf geschre

op deze zaa

Zooals ge

in eigen kr

teekening v

zou liggen

meer dus d

telijk fenom

Dat blijkt

nadrukkelijk

de goede o

heeft moge

uittreden

de Staatsso

houding d

paalt. 61)

De baring, e

raking! Wel

„zichtbare“

56) Hier vol

die in verschi

gegeven. In d

optomningen

Jan. 1876 (Or

Program, 1875

Oct. 1880; He

persoon

huusgezin

familie

stad - dorp

provincie

kerk

wetenschap

kunst

landbouw

nijverheid

handel

bedrijf

barmhartig

oorkonst

Ook zoo is

Antw. Staatl

57) *Ons Pro*

58) Kuyper

mensch als m

eigen levenskr

met zekere ma

Zie: „*Ons Pro*

59) *Ons Pro*

60) *Het Cal*

61) S. i. e.